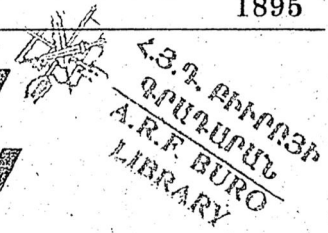

ԴՐՈՇՆԿ

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒԱԿ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ“ ՕՐԳԱՆ

ԵՐԶԵԿԱՅ ՏԱԳՆԱՊԻ ՄԷՉ

ԿՈՒՒ ԱՍՊՍՏԱԿ ԽՄԲԻ. ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ԿՈՒԱՎԱՐԱԿԱՆ ԽԺԴԺՈՒԹԵԱՆՑ. ԶԵՐԲԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՔ. ՄԱՏՆԻՉ ԱՐՄԵՆԱԿ ՀՍԵԿՈՒՆԻԻ ԶԱՐԿՈՒՄՐ.

Հայ հայրուկ-խմբի մի մասը վեց օր շարունակ կը պաշարուի երկը վաշտ զօրքէ, որ թնդանօթ իսկ տարած էր իւր հետ: Աերջապէս օգոստ. 6-ին, կիւրակէ առաւօտ ժամը 9-ին, սոսկալի հրացանաձգութիւն մը կսկսի երկու կողմէն: Հայրուկաց թիւը անհամեմատ նւազ էր՝ հազիւ 17 հոգի և դիրքերնին անյարմար, սակայն կոխը հերոսական կըլայ—ամբողջ 3 ժամ հայրուկներն երկուքը վիրաւոր կիյնան, երեքն ողջ կը կաշանաւորին, իսկ միւսները ձեռքքելով ահագին թշնամեաց բանակը կը յաջողին փախուստ տալ:

Զօրքերու կողմէն ոլքան կորուստ կայ, յայտնի չէ: Հայրուկ-խմբի հանդիպումը առիթ մը կարծես եղաւ մեր արիւնարքու կառավարութեան, որ ալ սկսաւ կեղեքումները, բռնաբարութիւնները, աւրշտուկը, թալանը աւելի ընդարձակ սահմանի մէջ գործել: միայն 1000-1500 հետեակ ու հեծեալ զօրք անդադար կը կողոպտէ, կը լլկէ, կը ծեծէ և կը մեռցնէ: Եոյն չափ ալ բաշխօզուկ թուրքեր ու քուրդեր սուլթանի կառավարութեան հրամանով կամբողջացնեն, կը գերազանցեն կանոնաւոր զօրքի կատարած անհամար գաղափարութիւնները: Կամախի Թահիր փաշան հարիւրաւոր բաշխօզուկներով, Կէճանիսի Կոճուռն ողջի կամիտ պէյ նոյնպէս իր կողմի 150 բաշխօզուկներով և մինչև իսկ Աերաստիոյ կողմերէն անթիւ չէրքէզներ՝ իմանալով յայտնի համարձակ կատարած աւարառութիւնները՝ սկսած են Երզնկայ վաղել, իրենց գազանական պահանջներին, իրենց անասնական կրքերին յագուրդ տալու համար...

վերջապէս ամեն ձեռքը հասնողը սկսաւ մէկ-մէկ բան փետտել խեղճ հայէն:

Կառավարութիւն մէկ կողմէն բան գործ ըրած է հայ վանքերու, հայ դիւղերու աւերումն ու թալանումը, միւս կողմէն ալ, իւր շահատակութեանց ապացոյց գտնելու մտածումով, սկսած է հետզհետէ յիմար, աննպատակ ձերբակալութիւններ ընել: Արմենակ Հայկունիի և իր նման վատերու մատնութիւնները, զրպարտութիւնները առատ նիւթ եղան ոստիկանութեան և ամսուս 13—14-ին քաղաքիս մէջ բազմաթիւ ձերբակալութիւններ տեղի ունեցան: Բանտարկեցան շատ մը պատուաւոր անձնաւորութիւնը, որոց թիւը 30-ի կը հասնի առ այժմ: Հանդիպողին ոստիկանատուն կը բռնէ և հարցաքննեն.

- Այս գործի վարիչներէն էք.
 - Դրամ ու զէնք դուք տւած էք էրմէնի զահրիմաններուն (հայ հերոս).
 - Այս գործը պատրիարքի հրամանովը կընէք.
 - Պատրիարքին հետ կը թղթակցիք. և այլն, և այլն:
- Այս կարգի հարցումներ կընեն և երբ փոխարէն բացասական պատասխաններ կը ստանան, կը նետեն զանոնք բանտին խորը՝ թէրսխանէն, ուր քստմնելի չարչարանքներ կսպասեն անմեղներուն:

Օրէ օր նոր ձերբակալութիւններ տեղի կուենան: Սեպտ. 5 ս. Լուսաւորչի վանքի վանապետուհի (գուստորը վանահայր և առաջնորդ տ. Արդան վարդապետի) Մայր Մարթայի վրայ թէև նաւթով պրելու սպառնալիքը ի գործ չգրին, բայց անոր տւած չարչարանքնին չափ ու սահման չունի. վերջի օրերս ձիաւոր զօրականներով քաղաք բերին և բանտարկեցին զայն. իսկ իւր հարսը անչափահաս տղոցմով լեռները տարին... Մարթայի մէկ որդին հիւանդ վիճակի մէջ վանքը կը մնայ՝ հիւանդապահ ունենալով մարդախողխող զինուորներն:

Դեռ որոշ տեղեկութիւններ կը պակասին մեր ընդհանուր վիճակի մասին. թուրք խուճանը և ամբողջ Գ. պորաբանակն նշանի կսպասեն հայերու վրայ յարձակելու, ջարդելու, կոտորելու, գրգռումը հետզհետէ կը

սաստկանայ. և գուցէ այսօր, վաղը Երզնկան չկայ:

Վատահաճակ Արմենակ Հայկունին բնիկ Երզնկացի է. 90 թ. յեղափոխական և ապա Կ. Պոլիս նազըմ փաշայի գլխաւոր գործիքներէն մինը ըլլալով՝ անհամար մատնութիւններ ըրաւ և շատ մը բանտարկութեանց պատճառ եղաւ: Այդ նախկին յեղափոխանը, մի քանի տարիէ ի վեր Երզնկայ կը բնակէր, առանց որոշ դիրք մը բռնելու: Այս վերջին դէպքերուն առթիւ իւր գըլուխը դուրս հանեց և սկսաւ բողոքովին յայտնի համարձակ մատնութիւններ ընել և աջակից դառնալ ոստիկանութեան: Գարշելին իր ընկերները՝ Մամբրէն, Թիւթիւնճիէզը չյիշեց երբէք:

Օգոստոս 17-ին, երեկոյեան ժամը 11-ին, շուկայէն տուն վերադարձած պահուն, Սիւրմէնէնց փողոցի մէջ յանկարծ ռէվոլվերի պայթիւն մը լուեցաւ և յեղափոխական վարձատրիչ գնդակ մը եկաւ Հայկունիի ձախ կողը խրեցաւ կունակէն: Մասնիչը երեք անգամ իր վրայ դառնալով՝ ինկաւ գետին, անիմաստ գոչիւններ արձակելով. քիչ յետոյ ինկած տեղէն՝ ելնելով, մտաւ Լազեանի տունը՝ «Յ, զարնեցայ» ոռնալով, անկէ ալ դուրս ելաւ և «օգնութիւն» պօռաց ու ինկաւ վար. վերջապէս տուն փոխադրեցին: Քօմիսէր, բժիշկ և այլն կը հասնին և ժամ մը վերջ գնդակը կը հանեն թէև, բայց ծանր է վիճակը:

Քօմիսէրը գիրկը առած մատնիչին կըսէ եղբր. «Արմենակ, օղլում, պու իշ պէնիմ՝ իւզիմտէն օլտու սանա. զարար եօք, մերադ իթմէ». (Արմենակ, զաւակս, այս գործը իմ պատճառաւ եղաւ քեզ, վնաս չունի, մի մաշիր): Ի՛նչ սրտառուչ դամբանական աշխատաւոր մատնիչի մը. իսկ գնդակահար Հայկունին կը գոչէր հայերուն. «Ես ի՛նչ ըրի, ես որո՞ւ ինչ եմ ըրեր, որ ասանկ ըրին»:

Լիրբը մահաւան դուռն իսկ կուզէ ստել, կեղծել, կարեկցութիւն շահիլ, «Ի՞նչ եմ ըրեր» յայտարարելով:

Ո՛չ ստորաքարը արարածներ, վատեր, դաւաճաններ. այդ ողորմելի հնարքներն հնացան. ո՛ր որ երթաք, որչափ կեղծէք, որքան տարիներ անցնին, ձեր դատավճիռը կտրւած է:—Դաւաճանը չպիտի ապրի, մահ մատնիչին:

Թ Ա Մ Ձ Ա Ր Ա Յ Ի Կ Ո Ի Ի Ը

Շապին-Գարահիսարէն մէկ ժամ հեռի Թամզարայ աւանին մէջ, ամսոյս սկիզբները օր մը, Թուրք սրիկայ մը, այրի հայ կնոջ մը դուռը զարնելով, օղի կուզէ անկէ:

Խեղճ կինը չունենալուն համար կաղաչէ անոր, որ բարեհաճի ուրիշ տնէ մը առնուլ. Թուրքը, որ կաղ մ'է, կսկսի անլուր հայհոյանքներ տեղալ կնոջ գլխուն և մինչև իսկ ծեծելու նպատակաւ շարժումներ ընել: Այդ պահուն անկէ անցնող Գրգբէսէլեան Մովսէսը՝ որ ծանօթ է այդ Թուրքին, մի քանի յանդիմանական խօսքերով կըսէ անոր, որ անամօթութիւն չընէ, այլ երթայ ուրիշ ունեցողէ մը առնուլ օղին: «Նեպփուրլար, տահա չօգ սեջլէյէճէ՛ք միսինիզ» — կեամբունե՛ր, տակաւին շատ պիտի խօսիք, և ձեռքի դաւազանով կսկսի հարւածել: Այն վարկեանին խուռն բազմութիւն մը կը հասնի՝ ամենն ալ Թուրք և կսկսի օգնել կաղ Թուրքին. բաղձաթիւ հայեր ալ կը ժողվին, բայց փոխանակ կուենլու, կաշխատին համոզելով յետ քաշել Թուրքերին: Թուրքերը, որ կանխամտածութեամբ այդ կաղը յառաջ քշած են եղբր և իրենք ալ պատրաստած հայերին լաւ դաս մը տալ, փոխանակ անոնց աղաչանաց մտիկ ընելու, անոնց վրայ կը յարձակին: Այդ պահուն մի քանի կապոց խոշոր ցուպեր կը հասցունեն կուռոյն վայրը, որք յառաջուց պատրաստած են եղբր. ամեն Թուրք մէկ մէկ ցուպ առած ձեռքը՝ անղէն հայերին սոսկալի ծեծ մը կը քաշեն, որ կը տևէ ամբողջ երկու ժամ. այնտեղ գտնուող Թուրք պայտատ մը իւր խանութէն մուրճ և ազգան դուրս կը նետէ ըսելով՝ թէ ահաւասիկ ձեղի գէնք, կեամբունե՛րին գլուխը ջախջախեցէք: Իսկ Թուրք մեծերը միշտ կը խրախուսեն խուժանը:

Մի կողմից կուռը կը շարունակուի, միւս կողմանէ մի քանի Թուրք կը հասնեն և միւլթէսարիֆ Մուսթաֆա պէյին ներկայանալով, կսեն թէ կեամբունե՛րը մեզ ջարդեն կոր: Մուսթաֆա պէյ, որ կանխաւ հրապարակաւ պոռացել էր՝ թէ «Իսմիմի ինսանըզ տեֆտերինտէն սիլսինլէր էկէր պու մեյլէքէթի ալթիւսթ եաբմատան պունտան կէտէրսէմ» — անունս մարդկութեան տոմարէն թող սրբեն, եթէ այս քաղաքը տակն ու վերայ չըրած, ասկէ մեկնիմ. — անմիջապէս Թապուր աղասիին կը հրամայէ երթալ Թամզարայ և Սասունէ մնացորդ կեամբունե՛րը բնաջնջ ընել ու դառնալ: Ոստիկանապետը կը մերժէ այդ հրամանը և կսէ, որ ինքը միայն կուռը դադրեցնելով, յանցաւորները բռնել բերելու իրաւունքն ունի, և կը մեկնի խումբ մը ոստիկաններով:

Ծխախոտի գօլճի պաշի Բէճա դազանը, որ քաղաքի հայոց վրայ մեծ ազդեցութիւն ունի և որ իւր շահատակութեամբը սոսկացուցած է ամենուն, աւելի կանուխ իմանալով կուռը, ձի հեծնելով կերթայ Աուլթմուշ ըսած Թուրք այգիները և անկէ 10-15 սրիկաներ հետը առնելով՝ Թամզարայ կերթայ հայերին ջարդելու. բայց երբ հոն հասնելով, ոստիկանապետը կը

տեսնայ՝ առանց մէջադէպի կը թողու, կը փախչի:

Ութ տասը հայ, նոյն չափ ալ թուրք կը բանտարկէին: Քաղաքի ժողովուրդը այս դէպքէն յուզեալ՝ ամբողջ հայ խանութներ և եկեղեցիները կը փակեն, կը փակեն նոյնպէս Թամզարայի, Անդրկաս գիւղաքաղաքի և Ածպտեր գիւղի հայ խանութները: Թամզարայի ժողովուրդէն 150-ի չափ ընտանիք քաղաքի դերեզմանատան մէջ վրանաբնակ են այդ օրէն ի վեր: Եթե ութ ծանր վերաւորներ, որոնց մերըրը ազգանով պատառուտած են՝ քաղաքի ս. Փրկչեան վարժարանին մէջ կը դարմանուին, իսկ ցուպերով վերաւորածները թիւ չունին: Ժողովուրդին այս միաձայնութեան վրայ քաղաքատար խոհեմութիւն կը համարի այդ առթիւ բանդարկուած հայերին ազատ արձակել՝ յուսալով թէ գուցէ հայերը խաղաղութիւնը վերահաստատեն, բայց հայեր հաստատ կեցած իրանց որոշման վերայ, թէ Սեբաստիոյ վալիէն և թէ նոյն տեղոյն առաջնորդ Պետրոս եպիսկոպոսէն եկած հրամանաց վճռողականապէս պատասխանած են՝ թէ իրենք կուզեն պաշտօնական դատավարութիւն քաղաքապետին և անոր արբանեակներու գործոց մասին, թէ կուզեն զօրաւոր երաշխաւորութիւն մը իրենց անձին և ստացածոց ապահովութեան. քանի որ ասոնք չը կան, ամեն ինչ միւթէսարիֆին կը վայլէ, ըսած են: Քաղաքատար աւելի շահելու համար հայոց սիրտը գոչձի պաշի Բէհան իւր մի քանի ընկերներով բանդարկած է (°°):

Մինչ այս թւական այդ դրութեան մէջ է Շապին-Գարահիսար. միայն եկեղեցիները բացած են. առ պատրիարքարան յղած հեռագիրները անյայտ եղած են. յայտնի չէ թէ այնտեղի հեռագրատունը, թէ Վ. Պոլսոյ պաշտօնատները կը շրջի^{°°} տակաւին. սա միայն ճիշտ է՝ թէ պատրիարքարանը հեռագիր չէ ստացած:

Գլխեր ցերեկ վարկեան առ վարկեան մեծ ընդհարման մը ահը կը տիրէ ժողովուրդեան վրայ. թուրք սրիկաներ սրճարանները լցած են. հայ ու թուրք իրարու կը նայեն կատրած աչքերով: Վստի թէ Սեբաստիայէն քննիչ եկեր է Գարահիսար:

Վերջին լուր Թամզարայից.—

(Երկրորդական աղբիւրից ստացած լինելով այս լուրը, հրատարակում ենք վերապահութեամբ.)

Շապին-Գարահիսարի մութէսարիֆը և զատըն Թամզարայ կուզեն երթալ Թամզարացիները ստիպելու, որ երթան տուններին: Քայց Թամզարայ չմտած հայերէ յարձակում կրելով՝ երկուսն ալ կսպանւին: Հետեանքը յայտնի չէ. մանրամասնութիւնք կը պակսին:

Բ Է Յ Յ Ր Մ Ն Ե Ր Ը

V

Տաճկահայաստանը վարչական տեսակէտով բաժանուում է վիլայէտների (նահանգների), որոնց կառավարիչներն են սուլթանից նշանակուած և անունները կիսապաշտօնապէս եւրոպական պետութիւններին յայտնուած վալիները, վիլայէտը սանջակների (գաւառների)-կառավարիչներն են սուլթանից նշանակուած մութէսարիֆներ. սանջակները կազանների (գաւառականների)—կառավարիչներն են վալիի կողմից առաջարկած և սուլթանի կողմից հաստատած՝ գայմադամներ. իսկ կազանները՝ նահիանների (մի քանի համայնքների կամ գիւղերի մութիւն, որոնք նահիա կազմելու համար պիտի ունենան 2000-10,000 բնակիչ. 1000 բնակիչ ունեցող համայնքն էլ կարող է կազմել առանձին նահիա, եթէ միջոց ունի վարչական ծախսերը հոգալու)—կառավարիչն է՝ խորհուրդի կողմից ընտրած և վալիի կողմից հաստատած միւրդիւր. իսկ խորհուրդը ընտրուում է ազգաբնակչութիւնից. նրա անդամների թիւն է 4-8. —միակ համակրելի կէտը, որ գոյութիւն ունի Ծրագրի մէջ, նա էլ խեղդած է. դիպլոմատիան հաւատարիմ մնալով իր սկզբունքին, անհրաժեշտ է համարել, որ միւրդիւրը (որին ընտրուում է ոչ թէ ուղղակի ժողովուրդը, այլ նրա ընտրեալները իրենց միջից), անպատճառ վալիից հաստատուի, որպէս զի այդ ընտրութիւնը «օրինական» ձև ստանայ, որով և նա՝ դիպլոմատիան պահպանել է սուլթանի գերիշխանութիւնը:

Դիպլոմատիայի ամենանշանաւոր և նուրբ մանեօվըր այստեղ է. այս կէտում նա իսկապէս իւր ամբողջ հասակով ի ցոյց է դրած, որովհետև այս խաղով ճարպիկ կերպով կարելի է ժողովուրդի աչքին քող քաշել՝ կարծել տալու, թէ ինքը մասնակցութիւն ունի վարչական գործերում, հետեւապէս և իւր շահերը վտանգի չեն կարող ենթարկել: Եւ այս նուրբ ճարպիկ մանեօվըր կատարեալ անելու համար, կառավարիչների մօտ ստեղծուած են զանազան «խորհուրդներ», որոնց անդամների թիւր 4-8-ն է և որոնք կազմում են հետեւեալ կերպով.—նահիայի խորհուրդները ընտրում են կազանների խորհուրդը, կազանների խորհուրդները սանջակների, սանջակներինը վիլայէտի:

Ինչպէս տեսնում էք, քանի բարձրանում ենք, այնքան «զուտում» է, այնքան ժողովուրդը հեռացնւում է անմիջական մասնակցութիւնից վարչական գործերում. մասնակցողները լինում են ընտրեալների

ընտրեալները և այն էլ մի քանի աստիճաններով: Դիպլոմատիան, ինչպէս ասել ենք, պէտք էր պաշտպաններ սուլթանի կառավարութեան իշխանութիւնը և հայ ժողովրդի աչքերին թող փչելով, հայկական յեղափոխական շարժման առաջն առնէր, և ահա այդ թողութիւնը՝ վարչական գործերում, բայց այն ձևն է աւել որ անվնաս է մնացել կառավարութեան իրաւունքների ամբողջութիւնը, իսկ ժողովրդի մասնակցութիւնը մաղելով՝ հասցրել է այն աստիճանին, որ այլ ևս թեփ չէ մնացել. նրա իրաւունքների շւարքը իսկ չէ երևում: Մինչդեռ, եթէ խնդրի վրայ նայում էք թուրքի, անցողաբար, ձեզ թւում է, թէ ժողովրդի իրաւունքները որոշ չափով յարգւած են և արւած է աւելին, քան թէ կարելի էր սպասել դիպլոմատիայից, որ ժողովուրդը մասնակցում է վարչական խնդիրներում իր ներկայացուցիչների միջոցով, ասել է թէ՛ բաւականութիւն է աւած և՛ դժգոհ տարրին: Բայց երբ ձեռք էք առնում անդամահատի դանակը և սկսում էք քրննել լրջութեամբ ու անդամահատել, դուք գտնում էք թէ դա մի մաշկ է ծածկելու վիժածը, ժողովուրդը իսկ ապէս ոչ մի իրաւունք չի վայելում, այլ որ նա ենթարկւած է լինելու սուլթանից նշանակւած պաշտօնեաների կամայականութեան, քմահաճոյքին: Արտում համոզելու համար, հարկաւորե վերջին վիճակն այն, որ ընտրութիւնները ղեկավարելու են սուլթանի պաշտօնեաները, մի կողմը թողնելով՝ որ արդէն հենց սաղմում, հենց առաջին քայլում ժողովրդի մասնակցութիւնը սահմանափակւած, խեղդած է ու հեռացրւած աւելի բարձր խորհուրդների անմիջական ընտրութիւնից: Պարզ է, թէ ինչքա տեղի կունենան այդ ընտրութեան ժամանակ, ինչ տեսակ ընտրութիւն կը լինի և ո՞վքեր կընտրեն և մենք գալիս ենք այն եզրակացութեան, որ իսկապէս ժողովրդի իրաւունքը կորչում, կեղծւում է. ժողովրդի իրական պահանջին համապատասխանող միակ կէտն է այս և այն էլ պլաստիկ, սուլթանական հագուստ են հագցրել: Ինչ պիտի սպասե՞ ժողովուրդը...

Բայց մի վայրկեան ընդունենք հակառակը և ասենք, թէ մենք սխալւում ենք, կօրանում ենք մեզ «գեղեփարող գաղափարով», թէ ժողովրդի ձայնը գրահան կշիռ ունի և նրա «անմիջական» ու «միջական» ընտրեալները որոշ դեր ունին, և մինչև իսկ այդ խորհուրդները մի-մի կօնտրօններ, վերահսկողներ են սուլթանի պաշտօնեաների վրայ: Ըստ լատ

Այժմ, եթէ պաշտօնեաներից մեկը, սխալմամբ, պարհունութիւն է գործում և շարունակում է կամ թէ

չէ, նրա ու խորհրդի մէջ ծագում է անհամաձայնութիւն և իւրաքանչիւրը իրենն է առաջ տանում, ինչ հետևանք կարող է ունենալ: Այն, որ գործին կը միջամտի մի այլ վարչութիւն, որովհետև, ըստ Երազրի, կան աւելի բարձր վարչութիւններ, որոնք գտնւում են բուն երկրից դուրս, այն քաղաքում, ուր և գտնւում է ինքը սուլթանը: Ցածկահայաստանի վարչութիւնը ենթարկւում է դրանց և այդտեղ այլ ևս գոյութիւն չունի ոչ մի խորհուրդ: Արքան էլ ցանկանալու լինէր ենթարկութիւններ անել ժողովրդի իրաւունքի և մասնակցութեան թելը երկարացնելու, ոչ մի հնարաւորութիւն չկայ. ինչպէս որ մայրաքաղաքն է հեռու բուն երկրից, նոյնպէս էլ ժողովուրդը այդ վարչութիւններից և դուք՝ ուղենաք չուղենաք, պէտք է պարզապէս ասէք՝ — որ ժողովուրդը ենթարկւում է այս վարչութիւններին և նրա ձայնը սրանց առջև հասնում է միևնույն զէնօյի: Նա, ժողովուրդը պարտաւոր է միայն հնազանդել և ուշադիր լինել կատարելու, ինչ որ իրեն հրամայում են:

Եւ որպէս զի մի թեթև ամբողջութիւն կազմեն մի ներկայացրած կէտերը, երկու խօսք էլ ասենք այդ բարձր վարչութիւնների մասին:

Առաջի վարչութիւնը մի նոր մարմին է, որ իւր վրայ կրում է «Պերահսկող մայրուն կօմիտէ» անունը, որի պաշտօնը կայանում է միայն կօնտրօլ անելու, փաստերի, իրողութիւնների վրայ մասնացրց անելու մէջ (թէ ինչ ձևով կը կատարւի, այդ էլ ենք թողնում յայտնի է). նա ոչ մի վճիռ տալու իրաւունք չունի, այս վերջին կէտը քաջառապէս վերապահւած է Բարձր Դրան կամ մի և նոյն է ասել սուլթանին, որը արդէն ամենաբարձր ինստանցիան, հիմնարկութիւնն է, սա վերջին կէտն է: «Մնայուն կօմիտէն» հսկում է և ղեկավարների ճիշտ գործադրութեան վրայ: Հենց այստեղ չպէտք է մոռանալ, որ այս վարչութեան անդամները նոյնպէս նշանակւում են, առանց մի որ և է միջամտութիւնների, ուղղակի սուլթանի կողմից:

Երկրի կառավարիչները սուլթանի մարդիկն են, սրանց վրայ հսկողները և գործերը քննողները նոյնպէս. ենք արդիւնք պիտի սպասել: Ըստ դրական, երկրի ամբողջ կառավարչական ոգին մարմնանալով սուլթանականութեան մէջ, նրա պաշտօնեաներն էլ պէտք է լինին հաւատարիմ՝ արձագանքը, նրա ճշմարիտ պատկերը. իր բէք չպէտք է ծորքների մէջ ընկնել և կործել, որ «Մնայուն կօմիտէն» կարող է զատ ոգի և տեսակէտ ունենալ ժողովրդի շահերի ու պահանջների վերաբերմամբ, քան թէ ինքը սուլթանը: Դա կը լինի ամենակարգիւ և տգեղ սխալ. սուլթանին ենթարկուող և թէ

նրանից նշանակող մարմինների գործունեութիւնը լինելու են շատ համերաշխ.— ըստ սուլթանի տւած Երազրի և պատէրնների: Եթէ տեղի ունենայ մի տարօրինակ, շնաշխարհիկ երևոյթ և «Մնայուն կովտէն» հակառակ ոգի ունենայ, դարձեալ նա ոչինչ չէ կարող անել, որովհետև, ինչպէս ասացինք, նա վճռող և գործադրող մարմին չէ:

Միշտ և միշտ սուլթանը, երեք պետութիւնների նորակազմ ղեկորմների գործադրողները, պահպանողները ու վերահսկողները լինելու են սուլթանի գործակատարները, որոնք երթարկուում են ամբողջովին սուլթանին. վետօն սրանն է, ամեն ինչ սա է և առանց սրա չիք ոչինչ: Եզրակացութիւնը աւելի քան պարզ է և միշտ նոյնը— ներկայ իրերի գրութիւնը մ'նում է անփոփոխ. այս է ճշմարտութիւնը. բողոքեցէք, եթէ կայ տարբերութիւն...

Բայց որպէս զի բաց տեղ չմնայ, յիշատակենք և «Բարձր կովտեօնները», որը պիտի դարձեալ նշանակի սուլթանից և որի ընտրութեանը, այս անգամ արդէն լրջօրէն, հաւանութիւն պիտի տան պետութիւնները: Սա մի «Թուօցիկ իշխան» է, որ պիտի անցնի երկրի մի ծայրից միւսը՝ ղեկորմները մտցնելու և իւր «միստիան պիտի կնքի մի ընդհանուր քննութիւն կատարելով». իսկ յետոյ.— նա այլ ևս չկայ, համբաւնում է... և ամեն ինչ մնում է կատարելապէս սուլթանին և իւր գեադաներին... սրանից յետոյ.— հեղեղ... Ո՞ւմ հոգն է...

Հապա Ամիստիան, Էմիգրանտների վերադարձը, Կանոնաւոր դատաւարութիւնը, Բանտերի վիճակը և այլն: Սրանք ինքն ըստ ինքեան լինելու են հետեանք ներկայ իրերի փոփոխութեան: Եւ մենք ոչինչ չենք ընդունում սուլթանի կողմից իբրև շնորհ, որովհետև չենք ընդունում և նրա իշխանութիւնը. նա, սուլթանի իշխանութիւնը, կառավարութիւնը պարսիսի է, հիմնած է անառակութեան վրայ, մարդկային ամենասուրբ ու անարատ զգացմունքների կեղեքման վրայ, նա բռնակալութիւն է:

Մենք կուուում ենք բռնակալութեան դէմ, որովհետև նա է թշնամին, որովհետև նա է պատճառը ներկայ թշուառութեանց. քանի որ նա կայ և ապրում է, կապրին դարձելի ներկայ պայմանները: Կուեւ մէկի դէմ չի նշանակում. ճանաչել նրա իրաւունքը, այլ գոյութիւնը. և մենք կուուում ենք նրա գոյութեան դէմ, մենք նրա ոչնչանալն, նրա մահն ենք պահանջում. մեր հարաւածները ուղղած են նրա, բռնակալութեան կեանքի դէմ... ընկաւ բռնակալութիւնը, սուլթանականութիւնը և նրա դիակի վրայ կանգնեց ժողովուրդը, յաղ-

թութիւնը տարած է...

Դիպլոմատիան արել է այն, ինչ որ ուզում էր.— պահպանել Փոքր Ասիայում ներկայ քաղաքական դրութիւնը, սուլթանի միապետական պրէստիժը և հայ յեղափոխական ժողովուրդի աչքին թող փչել, որովհետև ներկայումս այդ է պահանջում նրա պետական շահերը:

Մենք էլ մերը կանենք:

Ence me

ԽՈՍՏՈՎ ԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԴԱԽԱԳՐՈՒԹԻՒՆ *)

ՄԱՄԱՐԷՒ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՊԷՆԼԵՍՆԻ

Մամբրէ վարդապետ Պէնլեան, զոր կը պատկանէր Հնչակեան կուսակցութեան, իր անչափ վնասակար և ազգադաւ գործունեութեամբը որչափ աղէտաբեր եղաւ Կ. Պոլսոյ մերայնոց իր հարցաքննութեան մէջ ըրած խոստովանութիւններէն, արդէն յայտնի է. թողլով իր վարդապետական կարգը՝ նա առաջին օրէն դարձաւ օսմ. կառավարութեան մի հայ առաջին լրտեսը և անխղճաբար շարունակեց իր աղէտալի շահատակութիւնները ի վնաս իր ազգին, եկեղեցւոյն ու կրօնին: Մամբրէ վարդապետ կարգազուրկ լինելէ յետոյ Ալեքսան յորջորջւեցաւ: Աղէտաբէր Ալեքսանը հազարաւոր մայրեր լացուց, հազարաւոր կիներ այրի և հազարաւոր մանուկներ որբ թողուց, իւր խիղճը երբէք չի տանջեց զինքը, նա երբէք որ մը չի զղջաց, նա միշտ հալածեց հայը, նա հազարաւոր անմեղներու աքսորանաց և բանտարկութեան պատճառ եղաւ իր բացարձակ զրպարտութիւններովը:

Ինչպէս որ քիչ մը վերը յիշեցինք Մամբրէի հնչակեան Կ. Պոլսոյ մասնաճիւղի անդամ ըլլալը, երբ Գում-Բագուի դէպքէն քանի մը օր վերջը տեսնելով, թէ ինքն ալ վտանգի և ձերբակալութեան պիտի ենթարկուի, խոյս կուտայ Պոլսէն դէպի Պէյազիտ, այնտեղ ոստիկանութիւնը կը հալածէ, շուտով կը վերադառնայ Պոլիս. տեսնելով իր ընկերներուն ձերբակալութիւնը երկիւղէն ազատելու միջոց կորոնէ և վերջապէս կորովէ ինքն անձամբ երթալ ոստիկանութեան նախարար Նա-

*) 1890 թւականին, Յուլիս ամսոյ 15-րդ օրը Կ. Պոլսոյ Գում-Բագուի նշանաւոր ցոյցին մասնակցող ծանօթ դէմ. քեթի վերջոյ ուղղակի կամ անուղղակի կերպիւ դարձան մէկ մէկ վնասակար մատնիչներ. մենք ապագային այդ անձնաւորութեանց գործերը ճշմարտապէս երեւան հանելու նպատակաւ ամենամեծ ջոհողութիւններով յաջողած եմք ձեռք բերել իւրաքանչիւր խոստովանութեան պաշտօնական թղթերը եւ կարգաւ թարգմանելով պահած եմք ապագային. մենք առայժմ՝ հրատարակութեան կը տանք այս տեղեկագիրը:

Ծան. Կ. Պոլ. Կեդ. Կովտէ:

զըմ պէյին անձնատուր ըլլալ և խոստովանել ճշմարտութիւնը, ուղղակի երթալ յանձնելի. »ես ալ Տըն-չակեան եմ« ըսելը իրեն համար վտանգաւոր կրնար ըլլալ. ուստի նա կը դիմէ ուրիշ միջոցի մը, այսինքն ինքը կը խմբագրէ «Հնչակ»-եան կուսակցութեան կողմէ սպառնական նամակ մը իւր անւան ուղղած և այդ նամակը կը տանի ոստիկանութեան նախարարին և անոր պաշտպանութիւնը կը խնդրէ:

Ահաւասիկ այդ նամակի պատճէնը, զոր գտած եմք իր հարցաքննութեան պաշտօնական թղթերու մէջ և կէտ առ կէտ օրինակելով դրած եմք հոս:

Ահաւասիկ պատճէնը կեղծ գեկուցագրին.

Հնչակական կուսակցութիւն.

(Վ. Պօլիս մասնաճիւղ)

Գեր. Մամբրէ վարդապետ Պէնլեան

Իւսկիւտար Սէլամիէ

Կուսակցութեանս գործադիր ժողովը, տեղեկացած լինելով, որ դուք մեզի դէմ դաւադրութիւններ ընելու մտադիր էք, ժողովոյս ներկայ որոշումով մահուան կը դատապարտենք Ձեզ, եթէ ի դործ դնէք այդ վնասակար և ազգասպան դիտաւորութիւնը: Ձգուշացէք:

Հնչակեան կուսակցութեան մասնաճիւղ

Վ. Պօլսոյ:

Վ. Պօլիս, 9 սեպտեմբերի 1890

Կիւրակի:

Մամբրէ վարդապետ նոյն օրը երեկոյին վերոյդրեալ շինծու սպառնական նամակը դողդողալով և արտասուելով կը տանի ոստիկանութեան նախարար Նազըմ պէյի ապարանքը. երեկոյին կը հիւրընկալւի և հետեւեալ օրը ոստիկանութեան դուռը տանելով կը հարցաքննւի պաշտօնապէս:

Ահաւասիկ իր հարցաքննութեան մէջ ըրած սարսափելի խոստովանութեանց թուրքերէնի հայ թարգմանութիւնը.

Հարցաքննութիւն Մամբրէ էֆէնդիի.—

Հարցաքննիչը.— Ի՞նչ է անունդ և մականունդ:

Մամբրէ.— Անունս Մամբրէ վարդապետ (րահիպ) է, մականունս Պէնլեան:

Հարց.— Քանի՞ տարեկան ես:

Մամբ.— Քսան և ութը տարեկան եմ:

Հարց.— Ո՞րտեղացի ես:

Մամբ.— Վ. պոլսեցի եմ, Իւսկիւտար Սէլամսըզ թաղէն:

Հարց.— Ո՞ր տէրութեան հպատակ էք:

Մամբ.— Օսմանեան հպատակ եմ:

Հարց.— Արհեստդ ի՞նչ է:

Մամբ.— Արհեստով եկեղեցւոյ պաշտօնեայ եմ, վարդապետ (րահիպ):

Հարց.— Ո՞ր կրօնի և ազգութեան կը պատկանիք:

Մամբ.— Լուսաւորչական հայ եմ.՞ Գումարաբուհի պատրիարքարանին կը պատկանիմ:

Հարց.— Ո՞ւր տեղի եկեղեցւոյ պաշտօն կը վարէք:

Մամբ.— Իւսկիւտարի Սէլամսըզ ս. Խաչ եկեղեցւոյ մէջ է պաշտօնս:

Հարց.— Ամսականիդ որչա՞փ է:

Մամբ.— Ամսական չունիմ, արտաքոյ կարգի հասոյթներով կապրիմ: Յուղարկաւորութեան կերթամ, ուրիշ եկեղեցիներ կը հիւրասիրւիմ, պաշտօն կը վարեմ, բոլոր շահու աղբիւրները ասոնք են:

Հարց.— Ուրախ ենք, որ դուք այսօր եկած էք հայոց գաղտնի ընկերութեանց մասին մեզի տեղեկութիւններ տալու յեղափոխական խումբի կողմանէ. ձեր հասցէին ուղղած նամակէն յայտնի կերևի, թէ դուք ևս այդ ընկերութեան մէջ կը գտնուիք և անդամակցութիւն ունիք, և դուք այսօր կրնաք այդ անհաւատարիմ և վնասակար անձինքները ցոյց տալ մեզ, հոգ չէ, որ ասոնք սպառնական գիր խրկած են ձեզ, դուք ինքզինքնիդ ամեն վտանգէ զերծ համարելով՝ ցոյց պիտի տաք կառավարութեան գանձը, որպէս զի իրենց արդար պատիժը կրեն: Ե՞րբ ստացաք այս նամակը:

Մամբ.— Երեկ առաւօտ, որ կիւրակի էր, կանուխ և լայ եկեղեցի երթալու համար, հագնւեցայ, երբ փողոցին դուռը բացի դուրս ելլելու համար, դոց պահարանի մէջ այս սպառնական նամակը առջևս ինկաւ, նամակը դրպանս գրի և եկեղեցի երթալով խուցս մտայ. այնտեղ բացի նամակը, կարդացի և տեղեկացայ պարունակութիւնը. եկեղեցւոյ արարողութիւնը վերջանալէ յետոյ ընկարանս եկայ և մտածեցի թէ ի՞նչ ընել պէտք է. վերջապէս որոշեցի կառավարութեան իմաց տալ իրականութիւն և անով հաստատել իմ հաւատարմութիւնս առ օսմ. պետութիւն, որոյ ուխտեալ եմ եկեղեցականութեան կարգս առած ժամանակ:

Հարց.— Դուք որչա՞փ ժամանակ այս խոռվարար ընկերութեան մէջ մտած էք:

Մամբ.— Հինգ-վեց ամսոյ չափ լինելու է:

Հարց.— Անշուշտ Գուրպան պայրամի օրը Գումարաբուհի պատրիարքարանը եղած դէպքի առթիւ կանխաւ տեղեկութիւն ունէի՞ք դուք:

Մամբ.— Այդ առթիւ շատ քիչ տեղեկութիւն ունէի, որովհետև կօմիտէի անդամները գաղտնի կը պահէին ոչ միայն ինձմէ, այլ ուրիշ շատ անդամներէ:

Հարց.— Ի՞նչ պատճառաւ գաղտնի կը պահէին, մի՞թէ ձեր հաւատարմութեան վրայ կասկած ունէին:

Մամբ.— Որչափ որ յայտնի է ինձ «Հնչակեան» կօմիտէի մի քանի անդամոց միայն գիտակցութեամբը պատրաստած էր այդ ցոյցը և այդ ցոյցը ընողները աւելի Փորթուգալեանի խումբին կը պատկանէին, որչափ որ հնչակեաններուն: Օրինակի համար, Յարութիւն Ճիհան-Կիւլեան և Ահմադմազ Մանուկ *): Փորթուգալ

*) Ահմադմազ Մանուկ անուն հայրենասէրը նահատակուցաւ Գումարաբուհի նշանաւոր ցոյցի օրը:

եանի կուսակցութենէն էին, հնչակեաններ ալ կը գտնուէին, բայց նորա շատ քիչնոր էին:

Հարց. — Գուք Փորթուգալեանի ընկերութեան մէջ մտած և անդամակցութիւն ըրած էք:

Մամբ. — Երբէք, ես այդ ընկերութեան պատկանողները Գուլ-Գաբուի ցոյցէն վերջը ճանչցայ, երբ նորա ձերբակալուեցան, իսկ անկից առաջ անոնցմէ և ոչ մէկը կը ճանչնայի:

Հարց. — Հնչակեանները շատ են թէ Փորթուգալեանները:

Մամբ. — Գոյսոյ մէջ նախ և առաջ Փորթուգալեան կուսակցութիւնը երևան ելած է. հնչակեանները երկու տարի վերջը գործունէութիւն ըսկսած են:

Հարց. — Այդ երկու փնասակար ընկերութեանց բուն նպատակները կրնա՞ք բացատրել մեզ:

Մամբ. — Ասոնց նպատակները բացարձակապէս օսմանեան երկրի մէջ յեղափոխութիւն հանել և այսպիսով Հայկական իշխանութիւն մը ձեռք բերել. ահա այս է անոնց բուն նպատակը:

Հարց. — Հնչակեան և Փորթուգալեան կուսակցութեանց տարբերութիւնը ի՞նչ է:

Մամբ. — Ասոնց երկուսին ալ նպատակը միևնոյնն է, այսինքն զինու զօրութեամբ ազատ ըլլալ: Հնչակեան կօմիտէն իր հրատարակութիւններով ժողովուրդը ուղղակի դէպի յեղափոխութեան կառաջնորդէ. ապստամբութիւնը աւելի դրական միջոց մը է, կսէ, թրքական լուծը թօթափելու և ազատ ըլլալու համար. իսկ Փորթուգալեան հայ ժողովուրդին կը քարոզէ միշտ իրեն հպատակել և համերաշխութեամբ գործել ժամանակին պահանջմանց համեմատ. Փորթուգալեան անընդհատ և շարունակաբար իր «Արմենիա» թերթի միջոցաւ դրամ կը պահանջէ ժողովուրդէն: Այս վերջինի մասին իմ կարծիքս այն է՝ թէ Փորթուգալեան կուզէ մեծաքանակ գումար մը ձեռք բերելով, Ռուսաստանէն զէնք պիտի գնէ և այդ զէնքերը սահմանէն անցնելով ձան պիտի խրկէ հայոց բաշխելու և յեղափոխութիւն յարուցանելու համար:

(Կը շարունակուի)

Խ Ա Ր Ա Խ Ա Ն Ե Ա Ն
Ն Ե Ր Ս Է Ս Վ Ա Ր Դ Ա Պ Ե Տ

II

1892 թ. սեպտեմբերին պատրիարքարանի հրամանով Խարախանեանը Բաղէշ եկաւ առաջնորդական ընտրութիւն կատարել տալու: Թահսի փաշան սկսել էր հայերը մէկ մէկ բանտարկել և կողոպտել:

Բաղէշից Խարախանեանը անցաւ Բուլանըխ և Մանազկերտ, և այդ երկու գաւառակի հայերի վիճակը գիւղ գիւղ շրջելով՝ ուսումնասիրեց ու հարստահարութիւնները գրեց, որպէս զի Մուշ վերադառնալուն մի օրինակ կառավարութեանը տայ, մի օրինակ էլ ուղարկի պատրիարքարան: Այս միջոցին պատահում է մի դէպք: Ավզոտի տիլի մուշաղշէնցի Աստուածատուրը իւր վրայ եկող ոստիկաններից Խսախ չավուշին սպանում է, ինքն էլ սպանւում: Այս դէպքը Թահսի փաշայի ձեռքում մեծ զէնք է լինում. անհատական դէպքին նա տալիս է քաղաքական գոյն. սոսկալի և աննկարագրելի տանջանքներով ստիպում է տալ վարդենեսցի Մարգար վարժապետի և ուրիշների անունները, վերջապէս այդ ամբողջ դէպքը տեղեկագրում է՝ իբրև Խարախանեանի թելադրութեամբ կատարած. այսպիսով սուլթանից ստանում է հրաման Խարախանեանին ձերբակալելու: 1893-ի Յունւարի 17-ին վերջինս վերադառնում է Մուշ և ուղարկում է պատրիարքարան Ավզուտի դէպքի ճիշտ նկարագիրն, յայտնելով որ ավզուտցիներից ոմանց ծեծելով և երկաթով դաղելով ըստիպել են՝ իրեն իբրև թելադրող ցոյց տալ: Նոյն տարւայ Փետրւարի 3-ին Մշոյ ընդհանուր գատախազի օգնականը և ոստիկանութեան տեսուչը մի խումբ ոստիկաններով առաջնորդարանը խուզարկեցին, բոլոր արձանագրութիւնները, թղթերը, գրքերը տուրակների մէջ լցրած կնքեցին և իրեն առաջնորդին էլ հրաւիրեցին կառավարութեան ապարանքը: Խարախանեանը մէկէն մէկ չուզեց գնալ՝ առարկելով թէ մինչև պատրիարքարանից հրաման չլինի, չի կարող գալ կառավարութիւնը մի քանի երևելի հայեր ուղարկեց նրան համոզելու, որ ընդգիմութիւն չանէ, որից կարող են վատ հետեւանքներ յառաջ գալ: Չորջապէս նրան բռնի կերպով Մուշից Բաղէշ բերին, ձանապարհին հայոց գիւղերը հանդիպելուց զգուշանալով: Բաղէշի մէջ նրան մի ամենավատ սենեակի մէջ փակեցին և յարաբերութիւններից բոլորովին կտրեցին: Սպասուոր անգամ չէր կարող մտնել մօտը և եթէ ինչ ինչ հարկաւոր պատուերներ ունենար, տաճկերէն պիտի յայտնէր, այն էլ մի ոստիկանի ներկայութեամբ: Բանտարկութեան երկրորդ ամսում Խարախանեան մի հեռագրով բողոքելով իւր դէմ եղած բռնութեանց մասին՝ խնդրել էր դատի տեղափոխութիւնը. այս հեռագրի օրինակը պատրիարքարանին էլ հաղորդուեցաւ: Յակայն Թահսի փաշային յաջողեց այս հեռագիրը անհետեւանք թողնել: Բանտարկութեան մէջ նրա դէմ այնպիսի բիրտ վարմունքներ էին թոյլ տալիս ոստիկանները, ինչ որ քիւրդ բանտարկեալին կը խնայէին, արհամարհանք, ծաղր, նախատիք, հայհոյութիւն: Գուրս գալ և մտնել կարող էր միայն հինգ-վեց սեփնաւոր ոստիկաններով. այսպէս նա ապրեց մի խոնաւ, աղտոտ, ներքնայարկ և մերկ սենեակի մէջ մինչև տարւոյս ապրիլի սկզբները: Կառավարութիւնը չկարողանալով նորա դէմ ապացոյցներ գտնել ժամանակին, մի քանի բանտարկեալների տանջանքներով և խաբէութեամբ իւր ուղղածները գրել և ստորագրել տւեց. յետոյ նրա թղթերի միջից մի քանի պաշտօնա-

կան նամակների ուրիշ ընդարձակ մեկնութիւն տալով նրա դէմ իբրև ապացոյց գործածեց: Դատարանում անդամակցող երկու հայերից մէկին առնելով միւսին միայն թողեց, որ մի գուցէ երկու հայերը միացած Խարախանեանի դատապարտութեան վճիռ տան. դատարանը նրան փաստաբան տւեց մի թուրք, հայի արգելւած էր նրան փաստաբան լինել: Ուստի փաստաբանը կառավարութիւնից թելադրւած՝ աշխատեց նրան մոլորեցնել և օգնելու փոխարէն զնաս տւեց: Դատարանը զլացաւ տալ նրան մի օրինակ այն ամբաստանութեանց, որոնք նրա դէմ էին: Դատաւարութեան արձանագրութիւնը անգամ խարդախ կազմւած է. ինչ որ նպաստաւոր է նրան, չէ արձանագրւած, իսկ աննպաստ և նրա դէմ խօսածներն շատ յաւելւածներով արձանագրւած են. և այս մասին մեղադրեալի դիտողութիւններն էլ անլսելի են մնացել և առանց արձանագրելու: Դատարանը հակառակ օրինաց և Խարախանեանի պահանջման մերժեց ատենը կանչել և հրապարակաւ մեղադրեալի ներկայութեամբ խօսք տալ նրա դէմ, իբր վկայ նշանակւած ավգոտցի Յակոբին և Մալխասին, գիտնալով որ նոքա եթէ ատենը գային, պիտի խօսէին, ինչ որ ճշմարիտ է, պիտի յայտնէին իրենց կրած սոսկալի չարչարանքները: Կառավարութիւնը յայտնի չէ, թէ որտեղից գրտել էր նրա դէմ մի սքանչելի վկայ, վանայ վիճակի գիւղերից է՞ ժշիտ Շափել անունով մէկը, որին թելադրել էր՝ ասել ծայրայեղ ստեր: Այս վկան միայն բերւեցաւ ատեն. նա ևս խոստովանեցաւ, թէ իրեն չափազանց ճեճելով, թելադրած էին ասել իր չը գիտցած բաները, թէ ինք երբէք Մուշ զնացել չէ և Մշոյ առաջնորդին չի ճանաչում... շատ ամօթ, բայց ո՞վ կամաչի: Դատարանը Խարախանեանին հինգ տարւայ բանտարկութեան դատապարտեց. սակայն այդ վճիռը ջրնջւած է և ետ եկած ութ ամիս առաջ: Աճուրդեկ ատենը երկու պատճառով վճիռը ջնջել է. Ա. նրա համար, որ յանցանքը և որոշւած պատիժը համեմատական չէ գտել. պատիժը թեթեւ է եղել: Բ. նրա համար, որ Խարախանեանի ցոյց տւած վկաները մերժած են:

Խարախանեանի երկրորդ դատաւարութիւնը սկսեց փետրուարի 6-ին այս տարի և որոշեց նրա ցոյց տւած վկաները բերել տալ: Բայց սորանից յետոյ հրաման եկաւ Խարախանեանին Պոլիս փոխադրել: Պատրիարքարանի վերաբերմունքը այս խնդրում շատ թոյլ է եղած: Օսմանեան սուլթանների ֆիրմանների տրամադրութեամբ Տաճկաստանի հայ եկեղացականները իրաւունք պիտի ունենան վայելել ինչ ինչ առանձնաշնորհումներ և մասնաւորապէս ազատ էին ձերբակալութիւններից և կառավարութեան ձեռարձակութիւններից. հասարակ քահանային անգամ անմատչելի էին, բայց պատրիարքարանը Աշղեանի օրով չկարողացաւ այդ հին իրաւունքն անգամ պահել պաշտպանել: Միայն նոր պատրիարք Իզմիրլեանի զօրեղ կամքի շնորհիւ էր, որ բազմաթիւ յեղափոխականներ, նորա թուում և ներսէս, Խարախանեանը, խոնաւ և խուլ բանտերից ազատւեցան և տեղափոխեցան Կ. Պոլիս:

ՆԻՒՐԱՏԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՑՈՒՑԱԿ

Կ. Պոլսի կեդրոնական սնդուկի մէջ Բլուր քաղաքէն ստացւեցան.

Հրաբուրն 10 դահեկան., Սմբատ 20 դհ., Ածելի 10 դհ., Մախաթ 10 դհ., Մեղու 40 դհ., Ավառ 10 դհ., Արշակ 20 դհ., Խոփ 6 դհ., Դանակ 20 դհ., Գրիչ 20 դհ., Երւանդ և Հրանտ 40 դհ., Պիղ 5 դհ., Մլաք 20 դհ., Պասման 20 դհ., Գամիկ 10 դհ., Արկղ 20 դհ., Խփէք 20 դհ., Մուայլ 10 դհ., Համրիչ 20 դհ., Չսպանակ 10 դհ., Վաղարշակ 20 դհ., Մէքենայ 10 դհ., Պղնձ 20 դհ., Խարտոց 5 դհ., Կոճղ 5 դհ., Նագրավ 20 դհ., Մետաքս 56 դհ., Արոյր 10 դհ., Կշիւ 10 դհ., Կարկուտ 20 դհ., Ճարպիկ 20 դհ., Արամ 10 դհ., Պողպատ 10 դհ., Մոստիչ 10 դհ., Կարդինալ 10 դհ., Միհրան 8 դհ., Ասող 20 դհ., Պիճակ 10 դհ.:

Վիշապ քաղաքի կեդրոն. սնդուկի մէջ ստացւեցան. Մեղրիկ 55 դահեկան, Արամ 20 դահ., Մաքիկոնեան 100 դհ., Կայծեր 70 դհ., Ոմ 80 դհ., Ա. Կայծակ 110 դհ.:

Շամ-ից 27 բուբլի, Եկտ-ից 20 բ., Օդ-ից 95բ., Հ. Ա-ից 10 բ., Դշ-թից 17 բ., Օդ-ից 149բ., Օդ-ից 400 բ., Ախց-յի խմբերից՝ Գահից, Արծաթից, Փայլակից, Անիւից և ... 140 բ., Գ. քաղաքի „Գարունից“ 40 բ., Ապառաժ ք-ից 500 բուբլի:

Սլաից Ա. Յ. 10 ղուան: „Գարունից“ 500 փամիուշտ, ԲՓ. քաղաքի „Փարոս“ խմբից 41 ղոնդալ:

Անկարոյ լինելով մեզ բոլոր գիմոզներին պատասխանել առանձին-առանձին, կրկին անգամ յայտարարում ենք, որ թէ „Դրօշակը“ և թէ մեր միւս հրատարակութիւնները ուղարկում են ձրի:

Ուղղակի „Դրօշակ“-ի հասցեով ուղարկած ներատուութիւնները, եթէ լոյս չեն տեսնում մի-երկու հաժարից յետոյ, խնդրում ենք յայտնել այդ մասին անմիջապէս:

Խնդրում ենք հասցէները գրել խիստ ուրոշ և պարզ:

Դաշնակցութեան անձամոթներից խնդրում է թղթակցութեան և ներատուութեան շարքը դնել:

L. Boole, 45, Augustus Rd. Hammersmith, W. London.

Վ. Լեւոնյան, Բոսնիայի իրաւունքները և նրանց արտադրութիւնը: